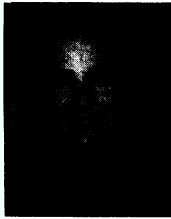

Βρύσες, πηγάδια και νερά της Αμμοχώστου (16ος αι.)

Μνήμη Ανδριάνας Φραγκούδη

Οι Βενετοί επέδειξαν μεγάλο ενδιαφέρον ως προς την υδροδότηση των δύο μεγάλων πόλεων της μεγαλονήσου. Στη Λευκωσία, ως γνωστό, διέμενε ο Βενετός τοποτηρητής και τα άλλα μέλη της βενετικής διακυβέρνησης καθώς και ο Γενικός Προνοητής, όταν τύχαινε σε έκτακτες περιπτώσεις να διοριστεί, αλλά και η πλειονότητα της άρχουσας τάξης. Έπρεπε, λοιπόν, η πρωτεύουσα της Κύπρου να έχει ανέσεις και, κυρίως, να έχει επάρκεια καλής ποιότητας νερού. Η Λευκωσία, όπως μας γνωστοποιήθηκε από δύο επιστολές, που πρόσφατα εντοπίσαμε, είχε υδροδοτηθεί δύο φορές κατά τη Βενετοκρατία. Το περιεχόμενο των πηγών αυτών κατέδειξε, ότι, κατά τα έτη 1533 αλλά και 1563, η πρωτεύουσα υδροδοτήθηκε και τις δυο φορές από την ίδια πηγή,

Της
**Νάσας
Παταπίου***

την ονομαζόμενη ως Πηγή του Φρουρίου (Acqua della cittadella). Το νερό αυτό, της Πηγής του Φρουρίου, εξακολουθεί να ρέει ασταμάτητα εδώ και αιώνες, κατά μήκος του βενετικού οχυρωματικού περιβόλου, άλλοτε άφθονο και άλλοτε ελάχιστο, ανάλογα με τη βροχόπτωση. Οι Βενετοί υδροδότησαν και την Αμμόχωστο, το σπουδαιότερο λιμάνι τότε της Κύπρου και συνάμα το σημαντικότερο της Ανατολικής Μεσογείου, αλλά και το κυρίως στρατιωτικό κέντρο των Βενετών στη μεγαλονήσο. Οι κατά καιρούς Βενετοί διοικητές της Αμμοχώστου, οι αποκαλούμενοι στα βενετικά έγγραφα ως καπιτάνοι (capitani), φρόντισαν να υδροδοτήσουν την πόλη της Αμμοχώστου. Τελικά το όλο έργο επετεύχθη κατά τα έτη 1557-1559, όταν καπιτάνος της πόλης ήταν ο Pietro Navagiero.

Ο συνεχώς αυξανόμενος οθωμανικός κίνδυνος είχε επισπεύσει τις προσπάθειες της Γαληνοτάτης, για άμεση αμυντική θωράκιση της Κύπρου πανοιότροπως. Έτσι, όσον αφορά στην Αμμόχωστο, άρχισαν να γίνονται επισκευές των οχυρώσεών της, να συγκεντρώνεται οπλισμός και πολεμοφόδια καθώς και προμήθειες διατροφής. Επιπρόσθετα, η ανάγκη επάρκειας νερού στην πόλη, σε περίπτωση πολιορκίας, εφόσον η πηγή υδροδότησης βρισκόταν έξω από την περιτειχισμένο χώρο, υπήρξε η αιτία ώστε να γίνουν μετά από έρευνα σχετικές εκθέσεις για τους υδάτινους πόρους της Αμμοχώστου. Το γεγονός αυτό μάς κληροδότησε λεπτομερείς ειδήσεις για το εν λόγω θέμα, εκ μέρους των Βενετών καπιτάνων της πόλης. Ιδιαίτερα, κατά την τελευταία δεκαετία της Βενετοκρατίας, οι διοικητές της Αμμοχώστου έσπευσαν να καταγράψουν τις βρύσες, τα πηγάδια και τις δεξαμενές και να δώσουν στοιχεία, τόσο για την ποιότητα όσο και για την ποσότητα των διαθέσιμων υδάτων, τα οποία βρι-

σκονταν στην εντός των τειχών πόλη. Το αρχεϊκό αυτό υλικό προκύπτει τόσο από την αλληλογραφία των Βενετών αξιωματούχων, με τη μητρόπολη, όσο και από τις εκθέσεις που ετοιμάζαν μετά τη λήξη της εδώ θητείας τους. Έρχονται έτσι στο φως ονόματα πηγαδιών με πλούσια και καλής ποιότητας νερά, ακριβείς τοποθεσίες, σύμφωνα με την περιγραφή, στις οποίες υπήρχαν βρύσες και καταγράφεται ο αριθμός των δεξαμενών, οι οποίες είτε βρισκόνταν σε λειτουργία ή ακόμη σε αχρηστία. Επίσης, παρουσιάζονται μέσα από το συγκεκριμένο αρχεϊκό υλικό και άλλες ειδήσεις, για την υδροδότηση της Αμμοχώστου, από τη βρύση του Αγίου Γεωργίου, η οποία ευρίσκετο έξω από την πόλη.

Βρύση του Αγίου Γεωργίου

Ας αναφερθούμε, όμως, στα ενδιαφέροντα στοιχεία που έχουμε για την υδροδότηση της πόλης, η οποία πραγματοποιήθηκε από τον Piero Navagiero. Προσπάθειες για υδροδότηση της Αμμοχώστου, με αγωγό, είχαν γίνει και ενωρίτερα, όταν ήταν διοικητής στην πόλη ο Zuan Mattio Bembo (1547-1548). Την πληροφορία αυτή αντλούμε από το χειρόγραφο ενός μετέπειτα δόγη, ο οποίος έζησε στην Κύπρο κατά το διάστημα των ετών 1556-1558. Ο καπιτάνος Zuan Mattio Bembo, όπως καταγράφει, προσπάθησε να υδροδοτήσει την πόλη μεταφέροντας νερό από το πηγάδι του Αγίου Κωνσταντίνου. Το έργο αυτό όμως δεν ολοκληρώθηκε. Ίσως η τοποθεσία αυτή, ο Άγιος Κωνσταντίνος, με κάποια διερεύνηση που έχουμε κάνει, να πρέπει να ταυτιστεί με το ομώνυμο τοπωνύμιο, το οποίο βρίσκεται προς τα ανατολικά της Δερύνειας.

Το έργο της υδατοπρομήθειας της Αμμοχώστου τελικά πραγματοποιήθηκε όταν διοικητής ήταν ο Pietro Navagiero, κατά την περίοδο 1557-1559. Σύμφωνα με τα γραφόμενα του ίδιου, το έργο αυτό έπρεπε οπωσδήποτε να ολοκληρωθεί, γιατί το νερό της πόλης ήταν κακής ποιότητας και αυτό που ευρίσκετο στις δεξαμενές, πολλές φορές προκαλούσε, σε όσους το έπιναν, αρρώστιες και επιδημίες. Το πρόβλημα λύθηκε με την υδροδότηση της πόλης από το πηγάδι του Αγίου Γεωργίου. Το πηγάδι αυτό βρισκόταν σε ένα περιβόλι σε απόσταση περίπου ενός χιλιομέτρου από την πόλη και διέθετε μεγάλες ποσότητες υγιεινού νερού. Η άντληση του νερού, σύμφωνα με τα γραφόμενα του Navagiero, γινόταν με μαγγανοπήγαδο, το γνωστό δηλαδή αλακάτι, και μεταφερόταν στην πόλη με έναν υπόγειο αγωγό (υπόγεια διασωλήνωση), κάτω από την τάφρο. Στην μεγάλη πλατεία της Αμμοχώστου υπήρχε μια βρύση, η οποία οικοδομήθηκε από ωραίο μάρμαρο για εξωραϊσμό της πόλης και για εξυπηρέτηση των κατοίκων. Επίσης, άλλοι αγωγοί μετέφεραν νερό σε δύο άλλες τοποθεσίες της πόλης, όπως, στο ναό του Αγίου Γεωργίου και μεταξύ της Πύλης της Θάλασσας και του φρουρίου, για να εξυπηρετούνται οι στρατιώτες και οι κωπηλάτες των γαλερών και όλα τα πληρώματα. Το όλο έργο στοίχισε περίπου 800 δουκάτα. Η φροντίδα του πηγαδιού ανετέθη στον Ντομένικο (Menego) του Αντώνιου, ιδιο-

© τηρούμενα για νερό της Αμμοχώστου (16ος αι.)

κτήτη του περιβολιού, στο οποίο βρισκόταν η πηγή με τα πλούσια νερά και το μαγγανοπήγαδο. Η ετήσια αμοιβή του ανερχόταν στα 60 δουκάτα και είχε δικαίωμα μεταβίβασης της ασχολίας αυτής και στα παιδιά του. Το συμβόλαιο με τον περιβολάρη προνοούσε ότι όφειλε να εξασφαλίζει την άντληση και διοχέτευση του νερού στην πόλη από το πρωί, μία ώρα πριν να ανατείλει ο ήλιος, έως και τη δύση του. Περιγραφή του πηγαδιού του Αγίου Γεωργίου οφείλουμε στον Γερμανό περιηγητή Furer von Haimendorf, όταν επισκέφθηκε την Κύπρο, το 1566. Βέβαια, αργότερα, σύμφωνα με τις πηγές της άλωσης της Αμμοχώστου το 1571 από τους Τούρκους, στην περιοχή του Αγίου Γεωργίου, όπου βρισκόταν η πηγή και το αλακίτι, ο εχθρός είχε κτίσει ένα οχυρό και από εκεί έβαλλε κατά της πόλης.

851 πηγάδια

Ο καπιτάνος Domenico Trevisan, στην έκθεσή του για την Κύπρο, το έτος 1560, ομιλεί λεπτομερώς για το σύνολο των πηγαδιών, αλλά και των δεξαμενών της Αμμοχώστου. Ως διοικητής όφειλε να εκθέσει την άποψή του, εάν έπρεπε να επεκταθεί η οχύρωση της Αμμοχώστου, για να περικλειστεί εντός του οχυρωματικού περιβόλου και η βρύση του Αγίου Γεωργίου, από την οποία υδροδοτείτο η πόλη. Σύμφωνα με την έρευνα και τη μελέτη που εκπόνησε για το συγκεκριμένο θέμα, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι δεν χρειαζόταν επέκταση των τειχών, γιατί η Αμμόχωστος είχε επαρκείς υδάτινους πόρους και έτσι ακόμη και σε περίπτωση πολιορκίας δεν θα αντιμετώπιζε πρόβλημα έλλειψης νερού. Γύρω λοιπόν στα 1560, υπήρχαν στην Αμμόχωστο συνολικά 851 πηγάδια. Από αυτό το σύνολο τα 107 πηγάδια είχαν πόσιμο νερό και τα 37 ήταν δημόσια, ενώ τα υπόλοιπα 70 ανήκαν σε ιδιώτες. Επίσης, υπήρχαν άλλα 124 πηγάδια των οποίων το νερό χαρακτηριζόταν ο Domenico Trevisan ως μέτριας ποιότητας καθώς και άλλα 620 με νερό κακής ποιότητας και μη πό-

σιμο (acqua trista). Ενημέρωνε ακόμη τον δόγη ότι η πόλη διέθετε συνολικά 149 δεξαμενές. Από αυτές οι 127 δεξαμενές είχαν πόσιμο νερό, το οποίο χρησιμοποιούσαν οι κάτοικοι και οι άλλες 22 δεξαμενές ήταν σε αχρηστία, δηλαδή κατεστραμμένες και χωρίς νερό. Κατέγραφε επίσης ότι κατά τη διάρκεια των εργασιών της οικοδόμησης του νέου προμαχώνα Martinengo, γνωστού στις πηγές απλώς και ως Baluardo, είχαν εντοπιστεί νέες πηγές πόσιμου νερού.

Η πηγή του Savorin

Περισσότερα ακόμη στοιχεία για τα νερά της Αμμοχώστου, αντλούμε από την έγγραφη αναφορά του διαδόχου του Domenico Trevisan, νέου διοικητή Αμμοχώστου, Pandolfo Guoro. Είχε υπηρετήσει από το 1561 έως το 1563 και εκτός από τις άλλες πολυτιμότες πληροφορίες τις οποίες μας παρέχει η έκθεσή του, καταγράφουμε εδώ τις σχετικές με τα νερά της Αμμοχώστου. Στην παλαιά τάφρο της πόλης, γράφει, όπου γίνονταν οχυρωματικά έργα, βρέθηκε μια πηγή νερού με μεγάλη ποσότητα. Το γεγονός αυτό διευκόλυνε τους εργάτες στις οχυρώσεις, γιατί προμηθεύονταν από εκεί νερό τόσο για τους ίδιους όσο και για τα υποζύγιά τους. Επισημαίνει ακόμη ότι και στη νέα τάφρο είχαν βρεθεί δύο πηγάδια, τα οποία συνδέονταν με την πλούσια πηγή νερού, γνωστή ως Πηγή ή Νερό του Savorin. Η πηγή αυτή ήταν έξω από την πόλη, αλλά όχι μακριά από τα τείχη και με νερό πιο ελαφρύ από εκείνο της πηγής του Αγίου Γεωργίου. Ο ίδιος καπιτάνος μνημονεύει και το Νερό της Αγίας Fechia, το οποίο δεν κατορθώσαμε να ταυτίσουμε. Το νερό αυτό βρισκόταν περίπου 100 οργιές έξω από τα τείχη. Το Νερό του Savorin, κατά την άποψή του Guoro, ήταν καλύτερης ποιότητας όχι μόνο από αυτό του Αγίου Γεωργίου, αλλά και από αυτό της Αγίας Fechia.

*Ιστορικός- Ερευνήτρια Κέντρο
Επιστημονικών Ερευνών Κύπρου*

Το πηγάδι του Ανδρούτση

Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η έκθεση για την Αμμόχωστο του καπιτάνου Lorenzo Bembo, που υπηρέτησε εδώ το 1565 έως το 1567. Αργότερα, λίγο πριν πέσει η Κύπρος στα χέρια των Τούρκων ξαναδιορίστηκε στη νήσο σε πιο υψηλή θέση, αυτήν του Γενικού Προνοπτή, αλλά πέθανε αιφνιδίως, το καλοκαίρι του 1569. Μία πύλη των τειχών της Λευκωσίας προς τη μίλη του έφερε το όνομα Bembo και συγκεκριμένη πηγή αναφέρει ότι πρόκειται για την πύλη Πάφου. Φαίνεται όμως ότι η πύλη αυτή πρέπει να ταύτιστεί, μάλλον, με την πύλη του Προνοπτή (del proveditore) ή πύλη της Κερύνειας. Για τα πηγάδια και τα νερά της Αμμοχώστου δεν αναφέρονται μόνον οι διοικητές Domenigo Trevisan και Pandolfo Gauco, αλλά και ο Lorenzo Bembo. Έτσι, ο ίδιος καταγράφει στοιχεία για ένα μεγάλο πηγάδι, που υπήρχε στην Αμμόχωστο, το πηγάδι του Ανδρούτση (Andruzzì), όπως ονομαζόταν. Επίσης εισηγείται ότι το πηγάδι αυτό πρέπει να καθαριστεί και να συντηρηθεί, γιατί σε περίπτωση αποκλεισμού της πόλης θα καταστεί κύρια πηγή προμήθειας νερού. Προφανώς, το πηγάδι αυτό θα ανήκε ή θα σχετιζόταν με τη γνωστή τότε οικογένεια της Αμμοχώστου των Ανδρούτση, την οποία μνημονεύει και ο ιστορικός Στέφανος Λουζινιάν. Δεν αποκλείεται μάλιστα το πηγάδι αυτό να γειτνιάζε με τον πύργο των τειχών της Αμμοχώστου, που έφερε το ίδιο όνομα: πύργος του Ανδρούτση.

Ο Lorenzo Bembo δεν παραλείπει να μνημονεύσει και αυτός το σπουδαίο έργο της υδροδότησης της πόλης από τη βρύση του Αγίου Γεωργίου, έργο το οποίο έγινε επί των ημερών του καπιτάνου Pietro Navagiero. Τονίζει και αυτός, μεταξύ άλλων, ότι η ύπαρξη πολλών πηγαδιών με πόσιμο νερό, δεξαμενών και άλλων πηγών στην Αμμόχωστο, την καθιστούσε ως μία πόλη με επάρκεια υδάτινων πόρων, ακόμη και σε περίπτωση πολιορκίας.

Τα νερά, οι βρύσες και τα πηγάδια της Αμμοχώστου ανακάλεσαν στη μνήμη μας τα πλούσια νερά και τα αλακάπια της Ανάβρυσσης, της πανέμορφης ενορίας της ακριτικής κωμοπόλεως Ριζοκαρπάσου. Εκεί, όπου ζούσε κάποτε, πριν την εισβολή, η πολυαγαπημένη Ανδριάνα (Κανού) Φραγκούδη, η οποία έφυγε προχθές, για πάντα, από κοντά μας. Της οφείλουμε χάρτες κι ευγνωμοσύνη απέραντη, για τα πενήντα καρπασίτικα παραμύθια, που κάποτε, στο παρελθόν, μας διηγήθηκε. Πολύτιμο, πράγματι, πολιτισμικό φορτίο και ισάξιο του αρχαιακού υλικού το οποίο πιο πάνω παραθέσαμε, για τα νερά της Αμμοχώστου.

ΠΟΛΙΤΗΣ

Κυριακή, 7 Μαρτίος 2010, π. 39

